

En håndfull gutter døde under oppholdet på Toftes Gave. Fotografiet viser kisten til en av dem oppstilt i gymsalen. Det er ikke opplyst hvem begravelsen gjelder

På Toftes Gave lærte guttene blant annet å flette kurver kurver, snekre enkle møbler, skredderi, skomakeri og strikking

Reglementer for „Toftes Gave“.

I.

Dags- og arbeidsinddeling for skolehjemmet „Toftes Gave“.

Gutterne vekkes	
Opredning af sengene, vask, punktløsing til	kl. 5 1/2.
Morgendag til	5.50.
Arbeide og skole	6.10.
Dagverd	
Hvile til	6 1/4.
Arbeide og skole	6 1/4—9 1/2.
Middag	9 1/2.
Hvile til	11.
Arbeide og skole	11—2.
Aftensmad	2.
Aftenandagt	3 1/2.
Fritid til	3 1/2—6 1/2.
Sengetid	6.45.
	7.
	8.

Det var regler for alt og stram dagsorden for guttene på Toftes Gave. Dagen startet i sommerhalvåret kl. 5.30 og vinterstid kl. 6.00

Toftes Gave holdt kustus på guttene. Her fra en oppstilling utenfor skole- og internatbygningen

EN UMERKET GRAV

I midten av oktober skrev Aftenposten om tuberkelosepasientene fra Grefsen barnesannatorium i Oslo. I 50 år hadde de tiet om fortiden. Om tvangsforing, jerndisiplin og misbruk. Men den som husker Bernhard Stokkes guttebok «I natt rømmer vi» (1932) eller Gabriel Scotts roman «De vergeløse. Et barns historie» (1938), vet at historien er eldre enn som så.

Alle gamle foto kommer enten fra Hedmarksmuseets fotoarkiv eller fra Dokumentasjonsforeningen Toftes Gave.

Tekst og foto: **Sjur Harby**

Arkeolog og skribent. Driver rådgivningsfirmaet Disen Kolonial i Hamar.

www.disenkolonial.no

Peder Johan Osuldsen

Selvfølgelig kjenner du ikke navnet Peder Johan Osuldsen. Hvorfor skulle du det? Han døde femten år gammel. Året var 1904. Stedet het Toftes Gave, oppdragelsesanstalten på Helgøya i Ringsaker som senere ble landskjent for sin brutale behandling av vergeråd barn. Noe bilde av gutten er ikke kjent,

og graven ved Helgøya kapell ble aldri merket.

Men Osuldsen ble anonymisert før dette, nærmere bestemt den 31. januar 1901. Denne dagen ble eleven Osuldsen presentert for gutteheimets forstander, Nils Navelsaker (1850-1913), som førte ham inn i skolehjemmets protokoll som nr. 165. Peder Johan, sønn av blikkenslager Gunnar Osuldsen og Margrethe Pedersen i Arendal, ble anbrakt på Toftes Gave for "slet opførsel, dovenskab og løgnaktighet".

Ritualet var symbolsk, så å si en kjærlighetshandling, og løpenummeret markerte at guttens tidligere synder nå var tilgitt og glemt. For nr. 165 startet den nye hverdagen

med blanke ark, der det ved flid og arbeid var opp til gutten å skape fortrolighet og tillit hos sine nye foresatte. Et strengt reglement skulle lette Osuldsens vei, og i foreldrenes sted trådte nå forstander Nils Navelsaker selv.

Osuldsens opphold varte i tre og et halvt år. Han ble ført ut av elevprotokollen den 31. august 1904 og inn i kirkeboken for Nes den 5. september. Han ble den 24. mannsperson i prestegjeldet som døde dette året. Om årsaken foreligger det flere forklaringer, henholdsvis "lunge-slag" i Nes kirkebok og "hjerteslag" i skolehjemmets årsberetning for 1904. Skal vi tro Harald Thuens doktorgradsavhandling om den filantropiske barnereidningen på

Rune Øygarden var en av dem som tok affære gjennom dokumentasjonsforeningen

1800-tallet, skal Osuldsen ha dødd under arbeid på jordet, mens årsberetningen forteller at han fikk et illebefinnende på vei hjem fra bærtur. Nr. 165 hadde medfødt hjertefeil og var derfor ifølge den samme årsberetningen fritatt for arbeid, men ikke for straff. Skolehjemskomiteen av 1908 avslørte i sin innstilling at han ble tildelt 10 slag den 16. juni, 10 slag den 18. juni, samt "indelukke og tap av mad" den 24. juli i 1904.

Toftes Gave

Fra utsiden kunne Toftes Gave imidlertid lett forveksles med et av tidens populære badhoteller. Store, hvite sveitserstilsbygninger tegnet av arkitekt Georg Andres Bull (1829-1917) lå vakkert til på gården Nedre Sund på Helgøya. Anlegget var omgitt av et frodig jordbrukslandskap og hadde Mjøsas bølgere i sin umiddelbare nærhet. Mellom bygningene fantes en liten park med grusganger som snirklet seg

hyggelig gjennom syrinbuskene mot fontene og flaggstang. Toftes Gave var opprinnelig et filantropisk prosjekt, etablert med de beste intensjoner. En landsens idyll. Tilsynelatende.

Men...

Det hele startet med boken "Under loven", utgitt av Bjørn Evje på Olaf Norlis forlag under psevdonymet Mikael Stolpe i 1907. Evje hadde en tid arbeidet ved Bastø Skolehjem og var rystet over forholdene barna levde under både her og ved Toftes Gave. Hans skildring ga leserne innblikk i en oppvekst fylt av tilfeldige og ofte brutale avstraffelser, kadaverdisiplin, hardt arbeid, elendig kosthold, dårlig undervisning, knappe ressurser og mangelfulle kunnskaper blant lærere og andre ansatte. Boken utløste en bred, offentlig debatt om skolehjemmene som ble ytterligere tilspisset da det året etter kom nye

Hovedbygningen med skole og internat fra 1879 er i gryende forfall og krever snarlige tiltak for å holdes i sjakk. Vinduet er av senere dato og erstattet en klokke som dokumentasjonsforeningen har funnet enkelte deler av

Alle gamle foto kommer enten fra Hedmarksmuseets fotoarkiv eller fra Dokumentasjonsforeningen Toftes Gave

avsløringer i "Om Livet og Behandlingen blant 150 Straffanger paa Toftes Gave Strafanstalt. Uhyggelige Afsløringer". Heftet var signert H. Asbjørnsen. I kjølvannet av bøkene fulgte flere aviser opp med egne, kritiske reportasjer om den manglende omsorg og kjærlighet som vergerådsbarna var gjenstand for.

Politisk engasjement

Også i politiske kretser vakte saken oppmerksomhet, ikke minst i partiet Venstre, der juristen og sosialpolitikeren Johan Castberg (1862-1926) karakteriserte Toftes Gave som et "skjærpet fængsel". På nyåret i 1908 ble det derfor innledet rettslige vitneopptak av elever og

ansatte i anstaltene. Et arbeid som senere ble fulgt opp med en egen undersøkelseskommissjon, den såkalte Skolehjemskomiteen av 1908. Vitneforklaringene utdypet ytterli-

gere de forhold som allerede var offentlig kjent.

Anlegg på overtid

Min inngang til denne historien

Kanskje er det på stabburet vi kommer vergerådsbarna nærmest. På veggene her har guttene skrevet inn navnet sitt, når de kom til Toftes Gave og, i enkelte tilfeller, når de reiste

Det er tilfeldig hva som har overlevd fra skolehjemsperioden på Toftes Gave. Et hodegjerde ble funnet på loftet. Tallet forteller at nr. 42, navn ukjent, en gang kunne si at dette var hans seng

Det var ingen overflod som møtte barna når de kom til skolehjemmet. Skotøyet var godt brukt

var tilfeldig. For egentlig var det bygningene på Toftes Gave som skulle ha oppmerksomhet. For hva skal en gjøre med anlegg som lever på overtid, som i mange tilfeller er ombygd til det ugjenkjennelige, som ikke påkaller seg den tradisjonelle antikvarens interesse, men som likevel rommer viktig, nasjonal historie?

Toftes Gave er på sett og vis et slikt anlegg. Utvendig er fremdeles mye bevart, innendørs må du lete etter sporene. For skolehjemmet Toftes Gave ble nedlagt i 1949, og bygningsmassen ble deretter ominnredet til en "åndssvakeanstalt" for Oslo kommune. I dag er det barnehage her. Lite minner om det Toftes Gave som engang skapte overskrifter i hovedstadspressen.

Dokumentasjonsforeningen

På Helgøya var det imidlertid noen som begynte å lete. "Dokumentasjonsforeningen Toftes Gave" er en håndfull mennesker som uegennyttig grep fatt i historien, som systematisk undersøkte bygningene fra kjeller til loft på jakt etter levninger fra skolehjemsperioden. Det ble en slags arkeologi i kroker som tilfeldighetene hadde etterlatt urørt. De fant forbausende lite, anleggets størrelse og virksomhetens varighet tatt i betraktning. Barna, som en gang hadde skapt furore, som ble landskjente da låven ble stukket i brann en maidaag i 1908, hadde etterlatt seg nesten ingen ting.

Arbeidsuniformene på Toftes Gave var i blått bomullstøy. Klærne på veggene her ble funnet på loftstrevet i skolebygningen

Få spor

Over 70 år med barndom og oppvekst, flid og utfid, forbrytelse og straff var som vasket av veggene. Fra 1877 til 1949 hadde nærmere 3000 barn, opptil 160 gutter i slengen, vært innom skolehjemmet. En skulle tro det var nok å ta tak i. Men nei. Den som tar turen til samlingen på stabburet, lar seg overraske av hvor lite som er bevart. Det holder med et rom i første etasje. Selv der er det ganske luftig. Snaut 60 år etter nedleggelsen er lokalitetene i dag nesten uten autentisk utsagnskraft om vergerådsbarna. Noen fillete arbeidsuniformer ble funnet på loftstrevet, et hodegjerde fra en seng og noen enkeltgjenstander fra verkstedproduksjonen, en bulkete trompet og litt utslitt skotøy er det guttene på Toftes Gave har etterlatt oss.

Den tause kirkegården

Helgøya kirke er på ingen måte bemerkelsesverdig. Det er en litt sliten, hvitmalt, panelt tømmerbygning fra siste halvdel av 1800-årene. Den ligger ved veien oppe i lia, et godt steinkast fra Toftes Gave. Er den betydningfull, så må det være fordi den i 1944 var åstedet for biskop Wollert Krohn-Hansens (1889-1973)

hemmelige ordinasjon av 18 teologiske kandidater. Men det er altså her den robuste kisten til nr. 165 ble senket i jorden en augustdag i 1904. Her, ett eller annet sted i det sydvestre hjørnet av kirkegården, slutter fortellingen om Peder Johan Osuldsen.

"Lukekoner"

I England har de et eget ord for dem som sørger for at kompromitterende materiale fjernes før arkiver gjøres tilgjengelig for offentligheten. "Lukekonenes" ansvar er at dokumenter destrueres slik at enkelte saker aldri skal kunne belyses fullt ut. På Toftes Gave er det imidlertid tilfeldighetene som har rådd grunnen. Over alt er det feid, kanskje fordi en intuitivt ikke ønsket at skammen skulle følge anlegget som en skygge. Lovverkets definisjon av kulturminner som "alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø, herunder lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til" kommer til kort på Toftes Gave.

For her er nesten ingen ting som lenger kan fortelle.